

УДК [37-051:159.956.3](091):82-96

Н. ДАВКУШ

РВНЗ «Кримський гуманітарний університет», м. Ялта

ПОНЯТТЯ «ПЕДАГОГІЧНА ІНТУЇЦІЯ» У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті автор розкриває зміст поняття «інтуїція», «педагогічна інтуїція» на основі аналізу філософської та психолого-педагогічної літератури. Обґрунтовує положення про те, що педагогічна інтуїція є складовою педагогічної культури та педагогічної майстерності.

***Ключові слова:** інтуїція, педагогічна інтуїція, педагогічна культура, синергетика.*

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку освіти, нові вимоги до особистості педагога посилили потребу формування творчої індивідуальності вихователя, реалізації його творчих здібностей, розвитку індивідуального стилю діяльності.

Професійно важливими якостями педагога є здатність яскраво й переконливо висловлювати почуття й ставлення, уміло зіставляти у своєму мисленні та поведінці образне й логічне для залучення дитини до багатств культури. Педагогу, як творчій особистості, необхідно оволодіти педагогічною логікою, розвивати педагогічну інтуїцію, здатність до імпровізації, педагогічний артистизм, тому що сила заняття цілком залежить від особистості самого вихователя, від його персональної чарівності, від оригінальності характеру, виразності його поведінки в групі.

Інтуїція в багатьох дослідженнях визначається як: особливий психічний стан (М. Гончаренко, М. Левітов); аналізується у межах поняття «надситуативна активність»

(Д. Богоявленська); одна з підстав виникнення знань (О. Асмолов, Р. Грабовська); момент «осаяння» у творчому процесі та етап розв'язання творчих задач (А. Налчаджян, Я. Пономарьов). Також поняття «інтуїція» досліджується в контексті співвідношення логічного й нелогічного (К. Абульханова-Славська, С. Рубінштейн); раціонального й ірраціонального (А. Воскобойников, В. Налімов) у пізнавальній діяльності.

Виявляється роль інтуїції при оперуванні інформацією у процесі її використання й перероблення. Нові аспекти в розумінні цього феномена відкриваються при розгляді процесів антиципації – здатності людини діяти й приймати прогностичні рішення з випередженням майбутнього, здійснювати «передбачення», «прогнозування» подальшого розвитку явища, яке розглядається (П. Анохін, Н. Бернштейн, А. Брушлінський, С. Геллерштейн, А. Крилов, Е. Науменко, Г. Суходольський, Б. Ломов, Е. Сурков, І. Фейгенберг). У загальнопсихологічному плані питання інтуїції як феномена, пов'язаного з процесами сприйняття мислення, рефлексії, внутрішнього мовлення, які мають прояв у розвитку окремих видів навичок та установок, розглядаються у працях Ф. Бассіна, А. Карпова, А. Прангішвілі, Е. Соколова, Д. Узнадзе. Але найбільш цікавим для нас є визначення інтуїції як специфічної особистісної характеристики педагога (В. Дружинін, Н. Нагибіна, Е. Науменко, В. Петровський, О. Савенков, М. Холодна).

Виклад основного матеріалу. Інтуїція, або безпосереднє знання, є об'єктом теоретико-пізнавального осмислення вже в деяких найдавніших філософських ученнях, і її дослідження проходять через усю історію філософії. Парадоксальність проблеми полягає в тому, що, незважаючи на велику кількість метафор, прямих і непрямих аналогій, конкретних визначень, що даються інтуїції неодноразово, єдиного загальноприйнятого пояснення феномена немає. І це зрозуміло, оскільки інтуїція, з точки зору сучасної науки, не піддається експериментальній перевірці, вона важковловима. Однак, незважаючи на відсутність загальних консолідуючих орієнтирів, проблема інтуїції продовжує привертати увагу представників найрізноманітніших галузей знання.

Спроби теоретично обґрунтувати феномен інтуїції були зроблені багатьма філософами та представниками різноманітних галузей наук, як це відображено в таблиці 1. До трактування інтуїції як роду безпосереднього спостереження приймає інтуїціонізм. Інтуїціонізм (Л. Брауер, Г. Вейль, А. Гейтинг) трактує це поняття як вид внутрішнього безпосереднього інтроспективного пізнання розумово споруджуваних математичних об'єктів, їх виразне розрізнення й ототожнення. Л. Брауер у своїх дослідженнях робить висновок, що математика, як наука, вільна від логічних передумов. Але в такому випадку, єдиним джерелом математики – на думку Л. Брауера – може бути інтуїція. Саме інтуїція, і тільки вона одна, дає з безпосередньою ясністю поняття й висновки для математики [2].

Особливий напрям становлять дослідження евристичної інтуїції як форми неусвідомлюваного рішення пізнавальних проблем і завдань. Одним із перших дослідників ХХ століття, що доводив істотну роль евристичної інтуїції в процесі творчої діяльності, був А. Пуанкаре. Його ідеї були розвинені Ж. Адамаром, який зібрав численні свідчення про прояв евристичної інтуїції у творчій роботі різних учених [2].

Зважаючи на вище зазначене, можемо зробити висновок, що в межах філософії інтуїція розглядається лише як продукт пізнавальної діяльності людини. Вивчення конкретних механізмів рішення пізнавальних завдань не складає задачі філософії, це завдання, в першу чергу, психології.

Поняття інтуїції у психологічній науці розглядається як своєрідний тип мислення, коли окремі ланки процесу мислення проносяться у свідомості більш-менш несвідомо, а гранично ясно усвідомлюється саме підсумок думки – істина. Інтуїції буває достатньо для розсуду істини, але її недостатньо, щоб переконати в цій істині інших і самого себе [9].

Таблиця 1

Визначення поняття «інтуїція» в філософській літературі

	Визначення поняття «інтуїція»	Ключові слова
Декарт [3]	прямий, безпосередній розсуд істини, на відміну від опосередкованого, розумового пізнання; вищий шлях інтелектуального пізнання, у процесі якого людина одночасно мислить і споглядає; це поняття ясного й уважного розуму, настільки просте і чітке, що воно не залишає жодного сумніву в тому, що ми мислимо, або, що одне і те ж, міцне поняття ясного й уважного розуму, породжене лише природним світлом розуму;	розсуд істини; шлях інтелектуального пізнання; поняття ясного й уважного розсуду;
Спіноза (XVII ст.) [9]	інтелектуальна, розумова діяльність, що дає розуму можливість безпосередньо схоплювати зміст загальних понять, що виражають справжні властивості речей, їх сутність;	інтелектуальна, розумова діяльність;
Юм (XVIII ст.) [13]	зв'язок з причинно-наслідковими відносинами;	зв'язок;
Локк [6]	форми безпосереднього пізнання внутрішнього суб'єктивного світу людини;	безпосереднє пізнання;
І. Кант [4]	споглядальну дію до початкової ланки процесу пізнання, яка рухається потім до понять і завершується ідеями;	дія;
А. Шопенгауер (XIX в.) [12]	безпосередній, наочний вид інтелектуального пізнання; як безпосереднє, наочне, очевидне, не доказуване осягнення людських уявлень; як остання підстава і джерело істинного знання;	Вид інтелектуального пізнання
А. Бергсон [1], Н. Лосський [7]	безпосереднє «осягнення» дійсності; сама інтуїція розуміється в інтуїтивізмі як особлива здатність свідомості, несвідомих до чуттєвого досвіду й дискурсивного, логічного мислення, що граничить з містичним «вживанням» в об'єкт пізнання.	«осягнення» дійсності; здатність свідомості.

М. Бунге [2] вважає інтуїцію поняттям збірним, яке означає ті механізми мислення, про роботу яких ми не віддаємо собі звіту при розв'язанні наукової проблеми. Всі дослідження М. Бунге підпорядковані одній головній меті: розкрити величезну евристичну роль інтуїції як необхідного моменту в процесі пізнавальної діяльності. На його думку, конструктивний підхід до вивчення проблеми включає: ретельний аналіз численних значень терміна «інтуїція» та обережне користування ним; емпіричний і теоретичний аналіз інтуїції в межах наукової психології; уточнення результатів інтуїції за допомогою класифікування, що збагачує й надає чіткість розробленню понять. Саме психологічна, а не фактична безпосередність зародження істини в М. Бунге є ознакою інтуїції.

Вивчення інтуїції активно проводиться й у вітчизняних дослідженнях. В. Асмус [8] розглядає інтуїцію як безпосереднє знання, живе споглядання в її діалектичному зв'язку зі знанням опосередкованим. Учений зазначає, що в широко відомих філософських роботах зустрічаються терміни-синоніми «інтуїції», такі як: «споглядання», «бачення», «розсуд», «безпосереднє знання». Важливими питаннями при вивченні проблеми інтуїції є: 1) питання про факт існування інтуїції; 2) питання про правильне пояснення цього факту. Евристична, або інтелектуальна, інтуїція в роботах цього вченого – це безпосередній розсуд розуму, інтуїція існує як факт пізнання.

А. Налчаджян [10] уважає, що інтуїцію можна з повним правом назвати інтелектуальною емоційністю або емоційною інтелектуальністю. Він показав, що не тільки визнання реальності інтуїції не суперечить учінню про сутність суб'єктивної реальності, але й своє справді наукове обґрунтування інтуїція може отримати саме в цьому вченні. Під інтуїцією він розуміє прояв активності підсвідомої сфери психіки, поява у фокусі свідомості якої раніше перебувала поза тих чи інших елементів суб'єктивної реальності.

В. Бірюковим зроблена спроба розглянути інтуїцію як підготовлений попереднім розвитком пізнання та практики якісний стрибок у процесі відбиття, який характеризується безпосередністю, раптовістю, неусвідомленістю й веде до досягнення суті явищ, до нових знань про дійсність і способи дії з нею без опосередкованих логічних міркувань [2]. Аналіз різних сторін інтуїтивного пізнання можна знайти в роботах А. Бочорішвілі, Л. Безродного та М. Панова, А. Карміна та Є. Хайкіна, Я. Пономарьова, А. Славіна, Г. Хана, В. Хорева та ін.

Здійснені дослідження інтуїції в цілому носять традиційний характер. У цих дослідженнях феномен інтуїції розглядається в контексті процесу пізнання, еволюції пізнання, в якій виділяються різні етапи. Однак у цих дослідженнях не було зроблено спроби еволюційного трактування самої інтуїції як моменту процесу пізнання.

У цілому психологія є тією ланкою, без якої неможливо створити повноцінного феномена інтуїції. Якщо філософський аспект розгляду філософії полягає в з'ясуванні способу одержання, зміни, руху знання, у пошуку методологічної основи, у з'ясуванні соціальних коренів, то психологічний – у розгляді феномена інтуїції з погляду психологічної діяльності й станів з'ясування діючих механізмів психіки. Цей підхід важливий і тому, що дозволяє розглядати інтуїцію в будь-якому конкретному виді діяльності. Таким чином, у психології інтуїція розглядається як новотвір у психології людини, який засновано на знанні та досвіді, що визначають дії людини без попереднього аналізу, миттєво, але натхненно. Вона допомагає знайти правильне рішення в умовах недостатності інформації та часу, на основі орієнтованого пошуку й екстраполяції. А такий дефіцит завжди величезний там, де справа стосується живої людини.

Але розвиток наукового пізнання на сучасному етапі відкриває перспективи розгляду інтуїції в еволюційному аспекті. Ми маємо на увазі розвиток синергетичних уявлень про еволюцію складних нелінійних систем (А. Баблюнц, Є. Князева, С. Курдюмова, Г. Ніколіс, І. Пригожина, І. Стенгерс, Г. Хакен).

В останні роки зріс інтерес до синергетики й можливостей використання її ідей. Використання синергетичного методу мислення дозволяє розглянути процес евристичної інтуїції як форму самоорганізації еволюційної системи знань. Особливий акцент при цьому робиться на правомірності перенесення ідей синергетики в гуманітарні дослідження. На нашу думку, узагальнення синергетичних уявлень про еволюцію складних систем уможливають застосування синергетичного методу мислення й у гуманітарній галузі, і, зокрема, в педагогічних дослідженнях еволюції процесу пізнання. Синергетичні онтологічні уявлення еволюції складних систем дозволяють виділити у феномені евристичної інтуїції істотно нові моменти.

На сьогодні в дослідженнях інтуїції не розкриті питання про використання узагальнених онтологічних системно-синергетичних уявлень для аналізу інтуїції. Дослідники описують елементи інтуїції, але не розглядають її як процес, підпорядкований деякому системоформувальному фактору. Пояснювально-описовий характер традиційних досліджень інтуїції, безумовно, не знижує їх значимості. Він дозволяє вийти на новий рівень дослідження інтуїції з використанням сучасних еволюційно-методологічних стратегій.

Отже, інтуїція є складним феноменом, який розглядається у філософській (гносеологічній, естетичній), психологічній (психологія творчої діяльності, психологія особистості, психологія мислення, психологія емоцій, психологія прийняття рішень), різній спеціальній (біологічній, медичній, нейрофізіологічній та ін.) літературі, а також

зустрічається в педагогічних дослідженнях. Подібне розуміння інтуїції створює основу для вивчення будови і механізмів творчої діяльності, тобто тієї сторони творчості, де філософські та психологічні проблеми виступають у складній діалектичній єдності.

На нашу думку, педагогічна творчість педагога багатоскладова, пов'язана з інтуїтивним розв'язанням суперечностей, проблемних ситуацій, з наявністю об'єктивних (соціальних і матеріальних) і суб'єктивних (знання, вміння, професійні навички, характерологічні особливості, мотивація) умов для творчості. Тому можна стверджувати, що інтуїція є одним із системоутворювальних компонентів педагогічної культури, який визначає моментальний і безпомилковий вибір методу, прийому, слова, інтонації. Педагогічна діяльність не мислиться без чуття, передбачення, інтуїції, імпровізації.

Якщо врахувати неповноту і приблизність інформації, якою володіє педагог, різноманіття можливих варіантів, обмеженість часу для пошуку рішень, то стає зрозумілим, що в таких умовах точний розрахунок дуже часто просто неможливий, а інтуїтивне передбачення може виявитися точнішим за будь-які логічні викладки. Інтуїція, педагогічне чуття часто замінюють досвідченому педагогові логічні міркування.

Педагогічна інтуїція не випадкове явище, а закономірний і важливий компонент творчої діяльності педагога, його педагогічної культури, яка виступає як засіб оперативного коректування педагогічного задуму.

За джерелами виникнення інтуїція може бути почуттєвою (у тому числі фізіологічною) та інтелектуальною (творчою).

У загальних рисах інтелектуальна інтуїція – це збагнення істини розумом, а почуттєва – це пізнавальна діяльність: результат її – вербалізовані істини у вигляді поняття, закону, ідеї. Тут образно-емоційні форми мислення приводять до «прориву» невербалізованих образів, емоцій у форми слова, до словесного формулювання розумових образів або вибудовування асоціативного ланцюга на найбільш несподіваних підставах. Чуттєва інтуїція – це перетворена діяльність (практична), в якій «знання виникає й існує», тобто відіграє допоміжну роль, де вербалізовані логічні поняття входять в образно-емоційні моделі мислення, де безпосереднє мислення може бути невербалізоване, а втілене відразу в дію, образи частіше наочні і зв'язані саме з почуттєвим рівнем.

Компоненти (складові) чуттєвої інтуїції: гостра спостережливість, чіпка пам'ять, швидкі асоціації, бездоганна логіка. Основний принцип чуттєвої інтуїції – принцип тесту: за деталями про ціле, за малим про велике.

Треба сказати, що багато досвідчених педагогів володіють досконало почуттям інтуїції.

Вищим проявом інтуїції є інтелектуальна (творча) інтуїція, тобто, за визначенням О. Князева, «досягнення стану інсайту, саме добудовування – перехід від простої структури до складної, саморозвиток, ускладнення первісної структури» [5]. Вона виникає в людини тільки на рівні вищого прояву майстерності, коли є вже глибокі знання свого предмета й необхідний досвід, коли необхідна інформація виводиться з-під контролю свідомості, витісняється автоматизмами, відпускається в підсвідомість. У результаті звільняється поле для вільного конструювання, для гри розуму, для інтуїтивного бачення, для спалахів і осяяння.

Крім того, успіх виникнення інтуїтивного рішення залежить від того, наскільки вдалося дослідникові звільнитися від шаблону, переконатися в непридатності раніше відомих шляхів і разом з тим скоротити захопленість задачею.

У своєму розвитку творча ініціатива проходить кілька етапів. Англійський учений Г. Уоллес [11] виділяє 4 стадії: підготовку (охоплення максимально можливої розмаїтості елементів знання), дозрівання (переоцінка цінностей знання), осяяння (прориву у невідоме) і перевірку. Центральним моментом вважається інтуїтивне охоплення шуканого результату.

У ході аналізу психолого-педагогічної літератури ми дійшли висновку, що навіть вищий рівень сформованості знань, умінь і навичок, розвиненість необхідних особистісних якостей не забезпечують повного становлення педагогічної культури, тому що залишається несформованою педагогічна ініціатива, яка передбачає:

1. Здатність до прогнозування, уміння вгадати, передбачити всі ті ситуації, які можуть виникнути в ході педагогічної діяльності.

2. Здатність до педагогічної імпровізації, нестандартного, несподіваного підходу до організації навчально-виховного процесу.

3. Евристичне мислення, швидку орієнтацію, гостру спостережливість, чітку пам'ять, бездоганну логіку.

4. Широту асоціацій, легкість асоціювання окремих понять.

5. Здатність студента до дізнання, до розпізнавання образу за деталями, до згорання розумових операцій, до аналогії.

6. Ступінь оперативності прийняття рішень в умовах дефіциту часу та інформації.

Висновки. Таким чином, педагогічна інтуїція – один із провідних компонентів педагогічної культури, найважливіша якість педагога, що визначає моментальний і безпомилковий вибір методу, прийому, слова, інтонації. Педагогічна діяльність не мислиться без чуття, передбачення, інтуїції.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив прийти до висновку, що педагогічна культура, будучи специфічним додатком до загальної культури, являє собою більше інтегральну соціальну якість особистості викладача, яка об'єднує процес і результат педагогічної діяльності, узагальнений показник професійної компетентності й мету професійного самовиховання.

Список використаних джерел

1. Бергсон А. Введение к сборнику «Мысль и движущееся» / А. Бергсон // Вопросы философии. – 2007. – № 8. – С. 125–134. – (Ч. 1 «Возрастание истины. Возвратное движение истины»).

2. Губенко О. В. Феномен інтуїції та інтелектуальна творчість / О. В. Губенко // Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – № 7. – С. 10–14. – №8. – С. 9–12.

3. Декарт Р. Избранные произведения. Государственное издательство политической литературы / Р. Декарт. – М.: Просвещение, 1950. – 712 с.

4. Кант И. Критика чистого разума / пер. с нем. Н. Лосского. / И. Кант. – Мн.: Литература, 1998. – 960 с.

5. Князева Е. Н. Интуиция как самодостраивание / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов // Вопросы философии. – 1994. – № 2. – С. 110.

6. Локк Дж. Сочинения / Дж. Локк. – [в 3 т.]. – М.: Мысль, 1985. – 560 с.

7. Лосский Н. О. Чувственная, интеллектуальная и мистическая интуиция / сост. А. П. Поляков./ Н.О. Лосский. – М.: Республика, 1995. – 400 с.

8. Сисоева С. О. До проблеми організації творчої навчальної діяльності учнів / С. О. Сисоева // Обдарована дитина. – 2001. – № 8. – С. 2–8.

9. Спиноза Б. Избранные произведения / Б. Спиноза. – [в 2 т.]. – М.: Госполитиздат, 1957. – 629 с.

10. Степанов О. М. Основы психологии и педагогики / О. М. Степанов, М. М. Фицула. – К.: Академ-видав, 2003. – 502 с.

11. Сучасні педагогічні технології: навчальний посібник / А. С. Нісімчук, О. С. Падалка, О. Т. Шпак. – К.: Видавничий центр «Просвіта»; Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України», 2000. – 368 с.

12. Шопенгауэр А. Собрание сочинений / А. Шопенгауэр. – [в 5 т.]. – М.: Московский клуб, 1992. – 395 с. – (Т. 1. «Мир как воля и представление»).

13. Юм Д. Сочинения / Д. Юм. – [в 2 т.]. – М.: Мысль, 1966. – 847 с.

Стаття надійшла до редакції 03. 02. 2012.

Давкуш Н.

РВУЗ «Крымский гуманитарный университет», г. Ялта, Україна

ПОНЯТИЕ «ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ИНТУИЦИЯ» В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

В статье автор раскрывает содержание понятий «интуиция», «педагогическая интуиция» на основе анализа философской и психолого-педагогической литературы. Обосновывает положение о том, что педагогическая интуиция является составляющей педагогической культуры и педагогического мастерства.

Ключевые слова: интуиция, педагогическая интуиция, педагогическая культура, синергетика.

Davkush N.

RVUZ «Crimean Humanitarian University», Yalta, Ukraine

THE CONCEPT OF «PEDAGOGICAL INTUITION» IN PSYCHOLOGICAL AND EDUCATIONAL LITERATURE

The author discloses the concept of «intuition,» «pedagogical intuition» based on the analysis of philosophical, psychological and pedagogical literature. Substantiates the position that teacher intuition is composed of pedagogical culture and teaching skills.

Keywords: *intuition, intuition teacher, teaching, culture, synergy.*